

«М.А. Гендельманның 110 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары – 19» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 19», посвященной 110 - летию М.А. Гендельмана» - 2023.- Т. II, Ч.1.- Р. Б. 275-278.

ӘОЖ 811.512.122

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТАРЫ АРАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ҮЙРЕНУІ

*Наумова Екатерина Викторовна
Менеджмент и управление, I курс студенті
Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана қ.*

*Ғылыми жетекшісі:
Токсанбаева Тилектес Жанабергеновна
филол.ғ.к., доцент
Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана*

Аннотация: Қазақстан Республикасындағы тілдік жағдайды қарастырсақ, неліктен қазіргі уақытта Қазақстанның барлық халқы мемлекеттік тілді білмейді және орыс тілді халық қазақ тілін үйренуі үшін қандай шешім қабылдауға болады?! Қазіргі уақытта орыс тілінің Қазақстандықтардың тұрмыстық және ресми қарым-қатынасында қалуының себебі неде? Мемлекеттік тілді білу қазақстандықтардың мансабы мен біліміне қалай әсер етуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының Ана тілі-Отанымыздың басты бөліктерінің бірі, ол-қазақ халқының тарихы, ата-баба туралы естелік, мәдениет. Барлық қысым мен тыйымдарға қарамастан, халық ана тілін сақтап, оны ұрпақтарына бере алды. Әркім әлемнің әртүрлі тілдерін үйрене алады, бірақ өз елінің ана тілі ерекше сүйіспеншілік пен құрметті қажет етеді. Қазақ тілі мемлекеттік тіл мәртебесіне ие болып, еліміздің халықтары арасында берік байланыс орнатады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасындағы тілдік жағдай қандай?

Қазақ тілі ата-бабаларымыз көшпелі өмір салтын ұстанған кең және Ұлы дала аумағында қалыптасты. Қалыптасу процесінде қазақ тілі түркі тілдерінің ықпалында болды, қалыптасудың соңғы сәті XV ғасыр болып саналады. Тілдің дамуы Алтын Орда мен Үлкен Ноғай ордасының тарихымен тығыз байланысты. Тіл білімінің қазақ тілін үйренуге арналған бөлімі "қазақ тіл білімі"деп аталады. Қазақ тілінің қысқаша сипаттамасын алғаш рет А.и. Левшин 1832 жылы жасаған. XIX ғасырдың екінші жартысында. Ирай Алтынсарин (қазақ педагогы, ағартушысы, фольклористі және қоғам қайраткері) орыс графикасына негізделген қазақ әліпбиін зерттеумен айналысты. Қазақ мәдениеті орыс және батыс еуропалық

мәдениеттермен тығыз жақындасқанға дейін қазақтар халық аңыздарын ауыздан-ауызға жеткізді, 19 ғасырдың екінші жартысында жақсы білімді қазақтар ауызша халық шығармашылығының туындыларын жазып қана қоймай, қазақ қоғамының өз туындыларын да жасады. Сол кезде ол қазақ қоғамының Дәулетін түсірген. 19 ғасырдың аяғында Қазақ әдебиеті қарқынды дами бастады, қазіргі қазақ әдеби тілінің негізін қалаған Абай Құнанбаев шығармашылыққа зор үлес қосты.

Бірақ неге осындай күшті тарихпен қазіргі уақытта халықтың 80% - ы ғана мемлекеттік тілді біледі? Қазақстан Республикасындағы этностардың басқа өкілдері қазақ тілін қаншалықты жақсы біледі?

Тың жерлерді Қазақ КСР аумағына көтеру кезінде көптеген орыс тілді адамдар қабылданды, ал статистика бойынша 1959 жылы Қазақ халқының саны небәрі 31% - құрады. Көптеген орыс мектептері ашылды, онда Ұлттық тілдерді, одақтас және автономиялық республикаларды оқыту тәртібі өзгертілді. Бұл қазақ тілін үйренуді едәуір төмендетті, 30 жыл ішінде орыс тілін тек ресми қарым-қатынаста ғана емес, күнделікті өмірде де қолдануға дағдыланған қазақтардың тұтас буыны өсті. Нәтижесінде КСРО ыдырағаннан кейін Қазақстан титулдық ұлттық тілдің деңгейі өте төмен санаулы республикалардың бірі болып шықты. Тәуелсіздік алғаннан кейін халқымыз тұңғыш президентті сайлады, Қазақстан Республикасының Конституциясы қабылданды және, әрине, қазақ тілі мемлекеттік мәртебеге ие болды, бірақ орыс тілі бүгінгі күнге дейін қазақстандықтардың ресми және тұрмыстық қарым-қатынасында қалды [1, 133].

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында 130-ға жуық ұлт тұрады, бұл 19 186 015 адам. Қазақстан Республикасының жалпы санынан халықтың ең көп санын қазақтар құрайды-70,4%. Екінші орында орыстар - 15,5%. Басқа этностардың саны-14,1%.

1-сурет - Қазақстан Республикасы халқының жалпы санынан этностардың саны

Статистикаға сүйенсек, біздің еліміздің көпұлтты екенін көре аламыз. Қазіргі уақытта басқа этностар билингвизммен айналысады ма? Әрбір этнос бірінші кезекте өзінің ана тілін және, әрине, Қазақстан аумағында тұратын елдің мемлекеттік тілін-қазақ тілін білуі тиіс. Мемлекеттік тілді оқыту кішкентай кезінен басталады, өйткені балалар-біздің еліміздің болашағы, ал олардың өркендеуі бізге ата-аналарға байланысты. Балабақшада қазақ тілін үйренудің қызықты әдістері қолданылады, негізінен ойын түрінде, бала оқуға үлкен қызығушылық танытады, орта есеппен сабақтар аптасына 2-3 рет өткізіледі, менің ойымша, бұл бастапқы кезең үшін өте жақсы. Әрі қарай оқыту мектептерде жалғасуда, орта және жоғары сынып кезеңдерінде біз мемлекеттік тілді үйренуде қиындықтарға тап боламыз, мұнда бірнеше себептер бар. Біріншіден, мәселе оқыту әдістемесінде, ауызша сөйлеуге баса назар аударылмайды, негізінен бүкіл сабақ жазбаша форматта өткізіледі. Өлеңдерді, мақал-мәтелдерді, шығармалардан үзінділерді және т.б. жаттау да көмектеспейді. мәтінді қайталауға, сөйлемдерді ауызша құрастыруға және диалогтарды ауызша құрастыруға мүмкіндігінше көп көңіл бөлген дұрыс болар еді, бірақ, әрине, грамматика туралы ұмытпаңыз. Оқушылар практика алып, қазақ тілін күнделікті өмірге енгізе алатын сабақта тілдік орта құру қажет. Екінші себеп - мұғалімнің оқушыларды оқытуға деген көзқарасы. Қазақ тілі сабағы толыққанды өтуі қажет, сабақта мұғалім барлық оқушыларды сабақ тақырыбына тартуы керек, бәріне талапшыл болуы керек және бірде-бір баланы жіберіп алмауы керек. Тек отбасында ғана емес, мектепте де өз еліне деген сүйіспеншілік пен құрметті оятып, балаларымызда патриотизмді тәрбиелеу керек.

Мектептен шыққан кезде орыс тілді оқушы, өкінішке орай, мемлекеттік тілді білмейді, бірақ жоғары оқу орнына түсу кезінде бұл қажет. Университетте оқу кезеңінде қазақ тілі сабақтарында студенттің болашақ мамандығына байланысты тақырыптар оқытылады. Күрделі мәтіндер, ауызша сөйлеуге көп көңіл бөлінеді, бірақ көбісі оны жеңе алмайды, өйткені оларда мемлекеттік тілді білудің негізгі деңгейі де жоқ. Кейбіреулер қазақ тілі туралы білімдерін арттыруға ұмтылмайды, бұл адамның өз елін құрметтемейтінін білдіреді. Көптеген отбасыларда бұған назар аударылмайды, бірақ мемлекеттік тілді білетін әрбір Қазақстан Республикасының азаматы біздің мемлекетімізде жарқын болашақ алады-бұл жоғары лауазым, мемлекеттік қызметтегі жұмыс, әдеби құндылық, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілік және т. б. Жастардың күнделікті өмірінде қазақ тілін ересек ұрпаққа қарағанда көбірек қолданатынын байқауға болады, бұл өте қуанышты, өйткені біздің қазақ мәдениетінің болашақ тағдыры жас ұрпаққа байланысты. Жастар арасында қазақ тілін дамытудың арқасында мемлекеттік тілге деген сұраныстың артып келе жатқанын көруге болады.

Орыс тілді тұрғындар үшін мемлекеттік тілді үйренуге арналған түрлі жобалар іске қосылуда. Қазақ тілін оқытудың заманауи әдістерін қолдана отырып, Тегін онлайн курстар, сондай-ақ YouTube және Telegram және Instagram сияқты әлеуметтік желілер платформасында көптеген сабақтар бар.

Егер сіз офлайн режимде оқығыңыз келсе, адам балалар мен ересектерге арналған көптеген курстар таба алады.

Барлық артықшылықтармен біз мемлекеттік тілді меңгеру барысын көре аламыз ба? 2013 жылғы мәліметтер бойынша қазақ тілін еркін меңгергендердің үлесі қазақтар арасында 65,2%, орыстар арасында 0,33% құрады. Халық санағы бойынша азаматтар мемлекеттік тілді 80,1% меңгергенін атап өтті. 19,9% – ы қазақ тілін білмейтіндіктерін, қазақтар арасындағы ең жоғары пайыз – 99,6%. Қазақ тілін білу бойынша айтарлықтай пайызды өзбектер-72%, ұйғырлар – 71,7%, тәжіктер – 63,6%, түріктер – 61%, әзірбайжандар – 58,5%, татарлар – 50,5% алады. Мемлекеттік тілді ең аз меңгергендер-белорустар (22,8%), украиндар – 23,7% және орыстар – 25,1% [2, 1].

2-сурет. Қазақ тілін меңгергені туралы деректер.

Қазіргі уақытта қазақ тілінің тек қазақ халқы арасында ғана емес, басқа этностар арасында да таралуын көруге болады. Қазақстандық актриса және тележүргізуші Майя Веронская халық үшін үлкен үлгі бола алады [3, 1].

Біз мемлекеттік тілді білу оның өміріне қалай әсер еткенін көре аламыз және бұл, ең алдымен, Майяның болашақ өмірі туралы ойлаған ата-анасының еңбегі. Мемлекеттік тілді үйренуде бірінші болып орыс және қазақ тілдерінде кітаптар алынды, 5-сыныпқа дейінгі қыз Алматыдағы орыс тілді мектепте оқыды, бірақ кейін қазақ сыныбына ауыстырылды. Отанға деген сүйіспеншілік қыздың мансабында, өмірінде және шығармашылық жолында қалай бетбұрыс болды. Майя Веронская «Қыз жолы», «KZ-ландия», «Құрдастар», «Айналайын» және т. б. сияқты отандық фильмдердің түсіріліміне қатысты.

«Менің мақсатым - қазақ мәдениеті мен тілін насихаттау» - дейді Майя.

Біз қыздың Қазақстан Республикасының ана тілін білуі оның мансабына қалай оң әсер еткені туралы өмірлік тарихын анық көре аламыз.

Қазіргі уақытта қазақ тілін білетін адам орыс тілдіден айырмашылығы еңбек нарығында жақсы орын алып, Қазақстан Республикасының ірі компанияларына орналасып, құрметті лауазымдарға орналаса алатыны

жасырын емес. Бірақ орыс тілінде сөйлейтін халық не істегенді жөн көреді? Көбісі мемлекеттік тілді қарқынды үйрене бастайды, ал қалғандары елден кеткенді жөн көреді, қазақ тілін үйренуге күш жұмсағысы келмейді. Орыс тілділердің аға буыны мемлекеттік тілді үйренуде қиындықтарға тап болады. Бұл мәселені шешу үшін күн сайын қазақ тілі сабақтарын өткізу қажет балабақшадан бастап өскелең ұрпақпен көбірек жұмыс істеу қажет [4, 1].

Мектептерде үздік нәтижелерге қол жеткізу үшін мемлекеттік тіл күн сайын кестеде болуға және қазақ тілі мұғалімдеріне оқушылардың қазақ тілі бойынша жақсы үлгерімі үшін жалақыға бонустар есептеуге тиіс. Орыс сыныптары, сондай-ақ қазақ сыныптары қатысатын мектептерде сабақтан тыс үйірмелер құру, орыс тілді балалар қазақ тілінде сөйлейтіндермен қарым-қатынас жасай алатын ауызша сөйлеуге бағытталуы тиіс.

Мектепті бітіргеннен кейін орыс тілді балалар мемлекеттік тілді меңгере алады. Көптеген қазақстандық жұлдыздар орыс тілді халыққа мемлекеттік тілді үйренуге ынталандыру жасауды ұсынды, мысалы, қазақ тілін үйреніп жатқан немесе меңгерген адамдардың жалақысын көтеру. Бірақ халықты ынталандыру керек пе? Бұл жерде мотивация болмауы керек, өйткені бұл Қазақстан Республикасында тұратын азаматтың мемлекеттік тілді меңгеру міндеті [5,1].

En tant qu'unité abstraite de la production et des dérivés spécifiques de la formation de mots, la série de formation de mots est un concept universel tenant compte à la fois de la relation formelle et sémantique entre les mots dérivés et producteurs, dont le nombre n'est strictement limité ni par les limites de la paire de formation de mots, ni par le fait de leur existence réelle dans la langue [6, 203].

Тарих қазақ тілін білу сапасына қатты әсер етті, бірақ Қазақстан Республикасының халқы арасында мемлекеттік тілді үйренуде ілгерілеу бар екенін көріп отырмыз, бірақ, өкінішке орай, ол баяу жүруде. Қазіргі уақытта қазақстандықтар арасында қазақ тілін ілгерілету және үйрену үшін әдістемелер әзірленуде, біз жыл сайын мемлекеттік тілді білетіндердің саны артып, 80% - дан 100% - ға жетеміз деген ойдамыз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Баскаков Н.А. Түркі тілдерін жіктеу мәселесіне [Текст]: КСРО Ғылым академиясының еңбектері. Әдебиет және тіл бөлімі. - М.,1952. XI-т., 2-шығ., 121-134 б.
- 2 Ұлттық статистика бюросы қазақстан республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі [Text] / Демографиялық статистика.
<https://new.stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/>.
- 3 ООО «Вокруг ТВ» - «Актриса және жүргізуші Майя Веронская»
<https://www.vokrug.tv/person/show/16482139271/>.

- 4 Youtube арнасы «ProTenge KZ» - «Неге Қазақстанда қазақ тілін білмейді», <https://youtu.be/F2h9liCbKpw>.
- 5 Қазақстан Республикасының Тілдерді қолдану мен дамытудың 1998-2020 жылдарға арналған № 4106 Мемлекеттік бағдарламасы.
- 6 The evolution of word formation series in the French language [L'évolution des séries de formation de mots en langue française], http://www.xlinguae.eu/issue-n_4_2022.html.